

RATNA BOLNICA CRVENOG KRIŽA U RIJECI (1914. – 1918.)

RED CROSS WAR HOSPITAL IN RIJEKA (1914-1918)

Zorica Manojlović*

SUMMARY

The article describes how the system of medical care for wounded soldiers in Rijeka during the First World War was organized. In the Austro-Hungarian Empire the hospital care for sick and wounded soldiers, except of a military health care, was under the exclusive jurisdiction of the Red Cross. The Municipal Committee of the Hungarian Red Cross in Rijeka, established in 1881, renewed its previously suspended activity in August 1914, with the task of starting a war hospital for wounded soldiers. For this purpose, the former Hotel for emigrants, a large modern building opened in 1908, was converted. It became the center of hospital care for wounded soldiers in the city. Also, under the supervision of the Red Cross in Rijeka several smaller auxiliary dispensaries were organized. The other city health care facilities and the most of the physicians in Rijeka were included in the care for the wounded. The head of the volunteer nurses of the Red Cross was the president of the Red Cross in Rijeka, Countess Sofia Wickenburg, the wife of the governor and at the same time the president of the Red Cross city branch. The medical staff in Rijeka was particularly noted for its successful and rapid suppression of a typhus epidemic in February and March 1915. The paper is based on research of archival funds in the State Archives in Rijeka and part of the Rijeka and Zagreb press.

Key words: Rijeka/Fiume; The First World War; The Red Cross; history of medical institutions; physicians; Hotel for emigrants.

* Državni arhiv u Rijeci, Hrvatska.
Adresa za dopisivanje: Zorica Manojlović, Državni arhiv u Rijeci, Park Nikole Hosta 2,
51000 Rijeka. E-pošta: zoricam@net.hr.

Sarajevskim atentatom i izbijanjem rata u ljeto 1914. društvo se preko noći počelo mijenjati, a država se organizirala prema ratnim potrebama. Mirnodopski planovi za slučaj rata aktiviraju se. Ugarska vlada donijela je 31 ministarsku uredbu o izvanrednim mjerama u ratu, koje su guvernerskom odlukom u Rijeci stupile na snagu 27. srpnja 1914. godine. Gradski magistrat je dan prije proglasio ratne obveze građana i ustanova u ljudstvu i opremi¹. Odmah su pokrenute pripreme za organizaciju vojnog zdravstva, a presudno važnu zadaću skrbi za ranjene i bolesne vojnike država je povjerila Društvu Crvenog križa u Monarhiji. Aktivnosti Crvenog križa u vrijeme mira uključivale su i pripreme za djelovanje u ratu jer vojne sanitetske službe, razvojem ratnih tehnologija, više nisu bile dovoljne za zbrinjavanje svakim ratom sve masovnijih žrtava. To je značilo praćenje dostignuća iz područja vojnog zdravstva, prikupljanje sredstava, pripremu potrebnoga medicinskog osoblja, nabavu potrebne opreme, osiguranje terena za podizanje prihvatnih postaja za bolesne, pripremu za prijevoz ranjenika vlakovima i brodovima, opremanje pomoćnih bolnica i kuća za oporavak².

Samim krajem srpnja 1914., odmah nakon objave rata i opće mobilizacije, suveren je imenovao nadvojvodu Francesca (Franju) Salvatorea za glavnog nadzornika dobrovoljne zdravstvene službe, odnosno svih ustanova i bolnica Crvenog križa u Austro-Ugarskoj Monarhiji³. Za kraljevskog povjerenika za Crveni križ u vrijeme rata u Ugarskoj, kao najvišeg dužnosnika u centralizaciji i koordinaciji svih aktivnosti vezanih za zbrinjavanje i pomoć ranjenim i bolesnim vojnicima, imenovan je 5. kolovoza 1914. grof Andrea Csekonics koji se tjedan dana poslije obraća javnosti⁴. U svom priopćenju, koje je imalo snagu norme, opisuje mjere koje je potrebno poduzeti da bi se osigurao dobrovoljni rad, humanitarna pomoć ranjenim vojnicima, zdravim

¹ La Bilancia (dalje LB), 27 Luglio 1914., *L'Obbligo alle prestazioni di guerra, Disposizioni eccezionali*; Isto, 28 Luglio 1914., *Le disposizioni eccezionali entrate in vigore*; Isto, 29 Luglio 1914., *Entrano in vigore a Fiume le disposizioni eccezionali*.

² Iz središnjice Društva Crvenog križa u zemljama ugarske krune u Budimpešti u ožujku 1909. upućena je lokalnim podružnicama strogo povjerljiva okružnica o ulozi Crvenog križa u ratu, dobrovoljnom radu, potrebi promidžbe ciljeva i uloge organizacije, a u isto vrijeme i s istoga mjesta stigla je u Rijeku i povjerljiva obavijest da je u Beču osnovana, za slučaj rata, zajednička uprava austrijskog i ugarskog Crvenog križa za transport ranjenika i druge potrebe. U dogovoru s Ministarstvom obrane traži se da se izabere povjerenik koji će biti veza između podružnice Crvenog križa u Rijeci i uprave u Beču. (Državni arhiv u Rijeci, HR-DARI-22, Gradsko poglavarstvo Rijeka (GpR), E 23/1882, *Croce rossa*, spisi od 16. i 24. ožujka 1909.)

³ LB, 31 Luglio 1914., *Francesco Salvatore è stato nominato ispettore delle truppe di sanità*; Riečki Novi list (dalje RNL), 1. kolovoza 1914., *Nadvojvoda Franjo Salvator inspektor dobrovoljne sanitetske službe*.

⁴ LB, 22 Agosto 1914., *Un appello del regio commissario della Croce Rossa per l'Ungheria*.

vojnici na bojišnici i njihovim obiteljima. Osim vojnog saniteta, isključivu nadležnost u brizi za ranjenike imao je ugarski Crveni križ. U priopćenju su istaknuti svi logistički uvjeti potrebni za pokretanje ratnih bolnica i postupci za aktiviranje i potporu ukupnog sustava skrbi. Kad je osnovan Ratni pripomoćni ured za cijelu Monarhiju kao centar dobrovoljne akcije i svih vrsta volonterske pomoći u ratu za vojnike na ratištu, istaknuto je da se iz njegova djelokruga izuzima bolničarstvo i njegovanje ranjenika koje je pod ingerencijom Crvenog križa, što je trebalo biti uređeno posebnim propisom⁵. U Rijeci su odmah nakon proglašene mobilizacije pozvane žene i muškarci, oslobođeni vojne obveze, koji su završili školu dobrovoljnih bolničara, a željeli su postati dio snaga Crvenog križa, da se jave u Gradsku ambulantu (*Infermeria municipale*) kod dr. Jelloushega⁶.

Odluke središnjih vlasti bile su znak za početak aktivnosti lokalnih podružnica Crvenog križa u smjeru izgradnje sustava. Gradski odbor Društva Crvenog križa u zemljama ugarske krune u Rijeci, osnovan 1881., ljeta 1914. dočekao je u stanju potpune neaktivnosti. Iako je imao ugled jedne od najbolje organiziranih podružnica u Ugarskoj, a njegovi čelnici dobivali visoka priznanja, od 1887. zbog krize rukovođenja, razmirica unutar vodstva i političkih prilika u gradu postupno zamire njegova aktivnost da bi se 1901. potpuno ugasila⁷. Gotovo od samog osnivanja kao jedna od osnovnih zadaća Odbora nametnuo se projekt bolnice za slučaj rata, odnosno postaje za prihvat ranjenika s 212 kreveta. Projekt je uključivao problem lokacije, adaptacije, podjele obveza između Gradskog odbora Crvenog križa, gradskih vlasti, državnih ministarstava i ustanova, podjelu osobnih odgovornosti u upravi bolnice, plan osoblja, prostorija. Kao prikladni prostori razmatrana su lučka skladišta u vlasništvu Mađarskih državnih željeznica i Kraljevske pomorske oblasti te je uz suglasnost C. kr. Ministarstva obrane izrađeno nekoliko preciznih planova⁸. Plan iz 1906. predviđao je za bolnicu od 212 kreveta (od toga

⁵ RNL, 22. kolovoza 1914., *Ratni pripomoćni ured*.

⁶ LB, 28 Luglio 1914., *Per coloro che vogliono far parte della Croce Rossa*; Isto, 29 Luglio 1914., *Un invito alle infermiere e infermieri*, RNL, 29. srpnja 1914., *Za crveni križ*.

⁷ O povijesti Gradskog odbora Crvenog križa Rijeka više u: B. Ostojić, *Rijeka humanosti: 125 godina Crvenog križa u gradu Rijeci 1881. – 2006.*, Gradsko društvo Crvenog križa Rijeka, Rijeka, 2007.; Z. Manojlović, *Sumarni inventar arhivskog fonda Društvo Crvenog križa. Odbor Rijeka*, Državni arhiv u Rijeci, Rijeka, 2006.

⁸ Državni arhiv u Rijeci, HR-DARI-559, *Društvo Crvenog križa. Odbor Rijeka*, 1. Zapisnici sjednica i izvješća o radu: Izvješća o radu podnošena na kongresima i skupštinama, 1883. (tiskano 1884), 1884. – 1885. (tiskano 1886.); Priprema materijala za kongres ili skupštinu (Detaljan plan ratne bolnice, 16. svibnja 1898.); 2. Izdvojeni predmetni spisi: Dopis Zapovjedništva 13. korpusa u Zagrebu u vezi s dogovorom oko ratne bolnice, 19. kolovoza 1885.; Državni arhiv u Rijeci, HR-DARI-7, *Kraljevski gubernij za Rijeku i Ugarsko-hrvatsko*

12 za teške ranjenike u posebnom prostoru) skladište broj IX na Rudolfovu pristaništu, uz mogućnost proširenja na skladište broj XI. Imenovane su osobe za vojne zapovjednike bolnice (A. Hajnal, A. Busche), odgovorni liječnici (dr. Josipovich⁹ iz VII. domobranske čete, dr. R. Descovich¹⁰, dr. L. Roheim¹¹), uz pretpostavku da se drugi riječki liječnici dobrovoljno uključuju uz oslobađanje od vojne obveze.

Kada je 30. srpnja 1914. u Guvernerovoj palači održan sastanak na kojem je osnovan uži odbor dama sa zadaćom da povedu aktivnosti oko prikupljanja novčane i materijalne pomoći, nabave medicinske opreme i organizacije svih poslova nužnih za pokretanje bolnice, još uvijek je bilo riječi o privatnoj postaji za oporavak ranjenih vojnika s 212 kreveta¹². Obnavljanje podružnica Crvenog križa, uključivanje građanstva, pogotovo žena, i prikupljanje donacija bila je domoljubna dužnost u trenucima rata. Osnivački kongres obnovljene podružnice održan je 9. rujna 1914. godine¹³. Guverner grof István Wickenburg i njegova supruga grofica Sofia izabrani su za predsjednika i predsjednicu koje su dužnosti obavljali do srpnja 1917. godine¹⁴. Obnovljen je i rad podružnice Hrvatskoga Crvenog križa u Sušaku 3. kolovoza 1914. kada je donesena odluka da se i tamo uredi privremena bolnica za ranjenike¹⁵.

Kao što se vidi iz razvoja događaja, ubrzo je revidirana odluka iz predratnih planova o lokaciji bolnice i njenim smještajnim mogućnostima. U gradu je već postojao suvremen objekt, 1908. otvoren namjenski izgrađen Hotel za

primorje (KgzRiUhp), Prezidijalni spisi, br. 150/1906. Planom iz 1906., onaj iz 1898. postao je nevažeći. U planu iz 1898. kao glavni liječnici navedeni su Grossich i Descovich.

⁹ U *Imeniku svih građanskih i vojničkih liječnika u Hrvatskoj i Slavoniji i u gradu Rieci (koncem listopada 1898.)*, Prilog k br. 11 "Liječničkoga Viestnika" 1898., str. 5., ime je dr. Ljudevita pl. Jossipovicha iz Kuriloveca (kotar Velika Gorica), viteza reda željezne krune III. reda, zastupnika na zajedničkom saboru. Ne zna se sigurno je li riječ o njemu.

¹⁰ Romualdo Descovich (1866. – 1921.), gradski policijski liječnik 1898. (isto, str. 2.). Vidjeti i bilješku 41!

¹¹ Ljudevit Roheim, 1898. privatni liječnik u Rijeci (isto, str. 9.).

¹² LB, 31 Luglio 1914., *La costituzione di un comitato di signore pro "Croce Rossa"*; RNL, 31. srpnja 1914., *Podružnica ugarskog Crvenog križa na Rieci*.

¹³ LB, 9 Settembre 1914., *La seduta di costituzione della rinuovata sezione della Croce Rossa Fiumana*; RNL, 11. rujna 1914., *Riečki odsjek Ugarskog Crvenog krsta*.

¹⁴ Od osnivanja podružnice 1881. pa do 1917. na čelu Odbora uvijek su bili aktualni guverner Rijeke i njegova supruga kao počasna predsjednica. Nakon guvernerova odlaska, ulogu predsjednika preuzima dotadašnji potpredsjednik, riječki bankar i neko vrijeme gradonačelnik, Francesco Corrosacz, a njegova supruga mjesto predsjednice.

¹⁵ LB, 7 Agosto 1914., *Una filiale della Croce Rossa a Sussak*; RNL, 7. kolovoza 1914., *Crveni križ na Sušaku*. Za predsjednika je izabran veliki župan barun Vinko Zmajić, za predsjednicu Josipa pl. Kopajtić, a za tajnika podružnice kotarski liječnik dr. Adolf Roman, 1898. općinski liječnik u Jasenovcu (*Imeniku svih građanskih i vojničkih liječnika...*, 1898., str. 9.).

iseljenike (*Albergo per gli emigranti*), uobičajenog naziva Hotel *Emigranti*¹⁶, koji je mogao primiti velik broj ljudi te je svojim organizacijskim, prostornim, komunikacijskim i higijensko-sanitarnim prednostima i pogodnostima bio vrlo prikladan da se u njemu za kratko vrijeme uredi bolnica. Bio je blizu luke i kolodvora, dovoljno udaljen od središta grada. U okolnostima velikoga međunarodnog ratnog sukoba mirnodopski migracijski putovi zatvoreni su pa je hotel izgubio funkciju zbog koje je izgrađen. Rat je pak pokretao ljude iz svojih domova i prebivališta na potpuno druge načine. Grad je bio pun mobiliziranih muškaraca, turisti su prekidali ljetovanja i vraćali se u svoja mjesta, a krajem kolovoza najavljen je i dolazak prvih ranjenika u gradska središta. Vlakovi-bolnice i brodovi-bolnice bili su pripravnici prevesti velike skupine ranjenih vojnika do bolnica daleko od bojišnice¹⁷.

U okviru priprema za organizaciju bolnice prikupljale su se donacije u novcu, namirnicama, posteljini, rublju, odjeći, nabavljala se potrebna medicinska oprema. Ugarski Crveni križ organizirao je tečajeve prve pomoći za dobrovoljne bolničarke, u Rijeci ih je vodio dr. Ruggero Grossich¹⁸. Prva dva takva tečaja završila su 12. kolovoza 1914., a buduće bolničarke Crvenog križa morale su tri dana u Gradskoj bolnici polaziti potrebnu praksu¹⁹. Prve među njima, odmah nakon završenog tečaja, bile su grofica Wickenburg te gospođe Kankowszky, de Löbl i Baccarcich. Kad je krajem kolovoza najavljeno da će u Rijeku parobrodom *Elektra* stići prvi ranjenici, bolnica Crvenog križa uređena u bivšem Hotelu za iseljenike bila je spremna za njihov prihvat. Dolazak parobroda s oznakama Crvenog križa u Petrolejsku luku 31. kolovoza 1914.²⁰ bio je svečan događaj popraćen oduševljenom publikom (slika 1.). S crnogorskog ratišta stigao je 101 ranjenik, 63 teže ranjena. Iako je bilo najavljeno da će teži ranjenici biti smješteni u Vojnu bolnicu, a lakši u bivši Hotel

¹⁶ J. Rotim Malvić, *Hotel za emigrante*, u: *Veliki val: iseljavanje iz srednje Europe u Ameriku 1880. – 1914.*, Muzej grada Rijeke, 2012., str. 155–164.

¹⁷ RNL, 22. kolovoza 1914., *Dolazak prvih ranjenika u Zagreb*; isto, 25. kolovoza 1914., *Ranjenici u Zagrebu; Priprema za dolazak ranjenika u Trst*. Članak prenosi iz trščanskog *Il Piccola* izvješća o parobrodima-bolnicama Crvenog križa *Elektra*, *Metković* i *Tirol*, kao i o pripremljenim bolnicama Crvenog križa u Trstu.

¹⁸ U Sušaku je u organizaciji sušačkog odbora Crvenog križa tečaj za njegu ranjenika otvoren 14. kolovoza 1914., a vodio ga je općinski liječnik dr. Nikola Bačić. (RNL, 13. kolovoza 1914., *Podružnica Crvenog križa na Sušaku...*; isto, 22. rujna 1914., *Bolničarski tečaj na Sušaku*). Dr. N. Bačić je i 1898. bio općinski liječnik u Sušaku (*Imenik svih građanskih i vojničkih liječnika...1898.*, str. 1.).

¹⁹ LB, 13. Agosto 1914., *Le prime infermiere della Croce Rossa*.

²⁰ LB, 31. Agosto 1914., *L'arrivo dei feriti a Fiume*; RNL, 1. rujna 1914., *Dolazak ranjenika*; RNL, 2. rujna 1914., *Ranjenici...*; *Ilustrovani list* (dalje IL), 12. rujna 1914., br. 37, *Prvi ranjenici na Rijeci*.

Prvi ranjenici na Rijeci.

Prvi ranjenici na Rijeci, koji su sa parobrodom „Elektra“ stigli na Rijeku, sa južnog ratišta. Među ranjenicima imade i mornara.

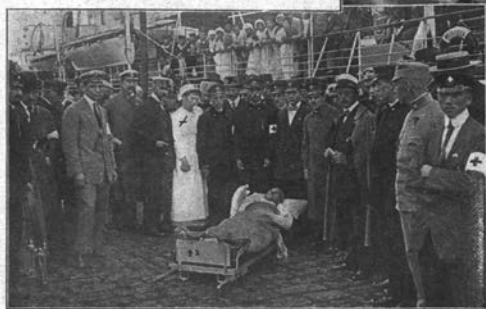
Slika 1. Doček prvih ranjenika u Rijeci, pristiglih parobrodom *Elektra* s južnog ratišta. *Ilustrovani list*, Zagreb, 12. rujna 1914., br. 37, str. 875. (Izvor: SVKRI)

Emigranti, veći je dio već drugi dan posebnim vlakom²¹ prevezen u Zagreb. Teži ranjenici ostali su u Vojnoj bolnici. U rujnu su uslijedili novi prihvat,

²¹ LB, 1 Settembre 1914., *Un treno della Croce Rossa a Fiume*.

RANJENICI NA RIECI

DOPREMA I PRENOS RANJENIKA. — CRVENI KRIŽ.

Doljnja slika: Prenos ranjenika sa parobroda „Metković“. — Gouverner grof Wickenburg (x) i supruga mu (x) kao predsjednica „Crvenoga križa“.

Gornja slika: Ranjenici na parobrodu „Metković“ sa članovima „Crvenoga križa“. —

Slika 2. Prijevoz ranjenika s parobroda *Metković* uz osobno sudjelovanje guvernera Wickenburga i njegove supruge (u odori bolničarke Crvenog križa, oboje označeni križićem). *Ilustrovani list*, Zagreb, 10. listopada 1914., broj 41, str. 970. (Izvor: SVKRI)

12. rujna stigla su *Elektrom* s južnog ratišta 132 teška ranjenika²², dva dana poslije parobrodom *Metković* još 126 teško ranjena vojnika²³. Vlakom je 20. rujna stiglo 320 ranjenih²⁴, nakon tri dana još 212²⁵. Najveći broj zabilježen u rujnu bio je 26. toga mjeseca kada je pristiglo 600 ranjenih vojnika²⁶. Vlak je 164 ranjena vojnika pristigla iz Srbije 30. rujna dovezao neposredno do same bolnice u iseljeničkom hotelu²⁷.

Bolnice su se punile, najviše najveća bolnica u Hotelu *Emigranti*. U iskrcavanju i prijevozu ranjenika do bolnice pod nadzorom dr. Jelloushega sudjelovali su volonteri Društva *Bijeli križ* (*Croce bianca*)²⁸ i članovi Sportskog društva *Olimpia* (*Società sportiva Olimpia*) (slika 2.). Kad je počeo pristizati

²² LB, 12 Settembre 1914., *Il secondo carico di feriti*; RNL, 13. rujna 1914., *Dolazak ranjenika*. Dnevne novine su prva dva iskrcavanja popratila opširnim opisom, La Bilancia je donijela reportaže, prenijela razgovor s pojedinim vojnicima, opise rana i načina ozljeđivanja.

²³ RNL, 15. rujna 1914., *Dolazak ranjenika*.

²⁴ RNL, 22. rujna 1914., *Dolazak ranjenika*.

²⁵ LB, 23 Settembre 1914., *Nuovo arrivo di feriti*

²⁶ LB, 26 Settembre 1914., *Oggi arrivarono altri 600 feriti*; RNL, 26. rujna 1914., *Dolazak ranjenika*.

²⁷ LB, 30 Settembre 1914., *Nuovo arrivo di feriti*;

²⁸ Još jedna vrlo značajna humanitarna organizacija koja djeluje u Rijeci do kraja 20-ih godina XX. stoljeća. Osnovana je 1912., a riječ je o dobrovoljnim bolničarima kao nekoj vrsti podružnice i pomoći Gradske ambulanti. (LB, 4 Gennaio 1912., *Volontari della Croce Rossa*;

Skrb za ranjenike na Rijeci. Tvornica petrolulja na Rijeci uredila je od početka rata lijepo uređenu bolnicu od dvanaest kreveta, koju uprava tvornice vlastitim troškom uzdržava. Bolesnike njeguje dr. Ivan Kiseljak, uz poštivnost mnogih gospodja, te ih je dosad liječeno preko 60. Jednu od mnogih slika, koje su ranjenicima darovane, donasmo u reprodukciji.

Slika 3. Ranjenici u maloj bolnici uređenoj u Tvornici petrolulja koju je vodio dr. Ivan Kiseljak (sjedi, u sredini). *Ilustrovani list, Zagreb, 13. veljače 1915., br. 7, str. 148.* (Izvor: SVKRI)

sve veći broj ranjenih odjedanput, nakon iskrčavanja su ih prevozili u iseljenički hotel, a zatim postupno i u ostale bolnice. Zdravstvene ustanove u gradu, iako pod različitim upravama u Rijeci i Sušaku, bile su na neki način integrirane prioritetnom ratnom funkcijom i neodložnom nužnošću prihvaćata i liječenja velikog broja ranjenika. Osim postojećih Gradske bolnice Sv. Duha, Vojne bolnice i Riječkog sanatorija (Sanatorio fiumano), u gradu je organizirano više pomoćnih bolnica pod nadzorom riječkoga Crvenog križa. Uz najveću i središnju u Hotelu za iseljenike, ranjenici su liječeni u provizornim bolnicama s manjim brojem kreveta, uređenim u Dispanzeru Sanatorio Giuseppe²⁹ i bolničkoj stanici u Tvornici petrolulja³⁰ (slika 3.). Pod upravom

isto, 30 Gennaio 1912., *Associazione d'infermieri volontari "Croce Rossa"*; LB, 6 Febbraio 1912., *Non "Croce Rossa" ma "Croce Bianca"*.)

²⁹ Antituberkulozni dispanzer bio je smješten na početku današnje Grohovčeve ulice (kuća *Kucich* u Via del Castello), osnovalo ga je Društva *Sanatorio Giuseppe* sa središnjicom u Budimpešti, otvoren je 4. svibnja 1914. godine. Riječku podružnicu vodila je Elisabetta de Fēsūs. U rujnu 1914. na trošak Društva pretvoren je u manju bolnicu s 20 kreveta, u kojoj su ranjenici dobivali medicinsku njegu. Uz njih su uvijek bila dva bolničara Bijelog križa i dvije članice Društva. Njegov je upravitelj bio dr. Ermanno Sichič. Svojoj izvornoj funkciji vraćen je u veljači 1917. (LB, 18 Settembre 1914., *Il dispensario pro tubercolosi trasformato in ospedale per i feriti*; isto, 3 Ottobre 1914., *La cura dei feriti al Sanatorio*; LB, 9 Novembre 1914., *Una visita agli ospedali*; isto, 17 Novembre 1914., *Una festiccioula al Dispensario*; isto, 7 Dicembre 1917., *Il "dispensario" riprende la sua attività*).

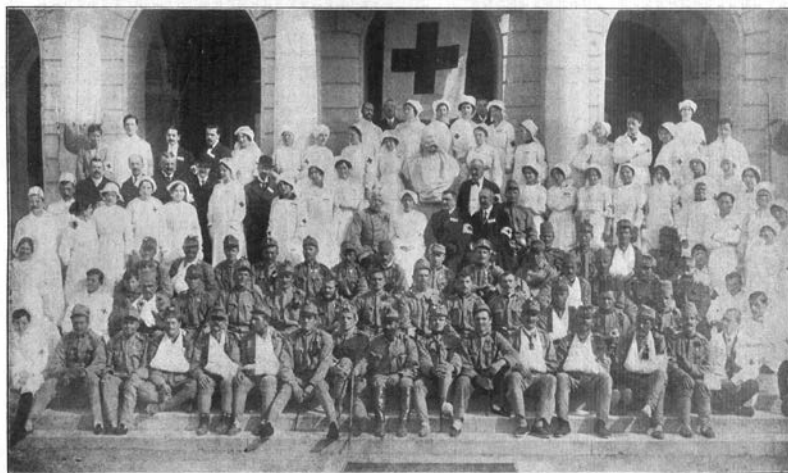
³⁰ IL, 13. veljače 1915., br. 7, str. 148., *Skrb za ranjenike na Rijeci*. Bolnica je imala 12 kreveta, djelovala je o trošku tvornice. O ranjenicima se brinuo dr. Ivan Kiseljak (1853. – 1915.),

**BOLNICA PODRUŽNICE „CRVENOGA KRIŽA“ U GIMNAZIJSKOJ
ZGRADI NA SUŠAKU**

BR. 47.

„ILUSTROVANI LIST“

STRANA 1117.

Ranjenici, bolničari, bolničarke i te odbor sušačke podružnice Crvenoga križa. U odboru nalaze se: g. dr. Vinko barun Zmajčić Svetoivanski predsjednik, g. Žiga pl. Copalitič od Bakra, podpredsjednik odbora, dok je Josipa pl. Copalitič predsjednica, a presv. gdja. Leokadija bar. Zmajčić potpredsjednica odbora

Slika 4. Bolnica sušačke podružnice Hrvatskog Crvenog križa u zgradi gimnazije u Sušaku. *Ilustrovani list, Zagreb, 21. studenog 1914., br. 47, str. 1117.* (Izvor: SVKRI)

sušačkog odbora Hrvatskoga Crvenog križa uređena je bolnica u jednom kri-lu sušačke gimnazije³¹ (slika 4.). Budući da je tijekom jeseni i zime 1914. pristi-zalo sve više ranjenika, i to u sve većem broju po jednom prihvatu, o čemu je redovito i precizno izvještavao dnevni tisak, pojavila se potreba za dodatnim bolničkim smještajem. Brzom humanitarnom akcijom opremljena je pomoć-na vojna bolnica u Vojno-pomorskoj akademiji s 500 kreveta, pod upravom

vrstan filantrop, internist bogate prakse, kotarski liječnik u Sušaku, privatni liječnik u Rijeci, osobni liječnik nadvojvode Josipa, predsjednik Društva hrvatskih apstinenata (RNL, 5. studenoga 1915., *Dr. Ivan Kiseljak*), i volonterke Crvenog križa.

³¹ Bolnica je imala četiri sobe po deset kreveta. Vodili su je liječnici dr. Nikola Bačić i dr. Dragutin Otto (u Rijeci 1898. liječnik Pomorske oblasti za Ugarsko-hrvatsko primorje, član zdravstvenog vijeća Pomorske oblasti, docent na nautičkoj akademiji, *Imenik svih gra-djanskih i vojničkih liječnika...1898.*, str. 8.; A. Muzur, *Nezavršena povijest medicine u Rijeci*, Rijeka, 2013., str. 81.; M. Pejić i A. Škrobonja, *Prikaz rasprave o klimatoterapiji dr. Karla Otta, objavljene u Rijeci 1894.*, *Medicina* 26 (1990), Rijeka 1990., str. 105–107.) s priloženim bolni-čarima i bolničarkama. Prvih četrdeset ranjenika primila je 16. rujna 1914. kada su auto-mobilom *Jadrana* prebačeni iz bolnice u iseljeničkom hotelu. (IL, 21. studenoga 1914., br. 47, *Bolnica Podružnice "Crvenog križa" u gimnazijskoj zgradi na Sušaku*; RNL, 19. rujna 1914., *Sušačka bolnica Crvenog Krsta*; isto, 20. listopada 1914., *Visoki posjet u bolnici Crvenog križa na Sušaku*; isto, *Službeno pregledavanje bolnice Crvenog Križa na Sušaku*). Riečki Novi list pratio je i daljnja zbivanja u toj bolnici.

postojeće Vojne bolnice i u sustavu vojnog saniteta³². Još jedna mala udobna bolnica s 20 kreveta i vrtom uređena je u manjoj vili u krugu Tvornice torpeda *Whitehead*³³. I škola na Cambierijevu trgu (današnji Pomorski fakultet) bila je uređena kao pomoćni kapacitet za smještaj ranjenih vojnika.

U postavljanju i funkcioniranju sustava bolničke skrbi za ranjenike presudni su bili riječki liječnici³⁴. Dr. Arturo Jellousheg³⁵ vodio je prijevoz ranjenika, bio na svakome njihovu prihvatu. Za članove Bijelog križa vodio je tečaj prve pomoći prilagođen ratnim uvjetima i radu s ranjenicima, a 1915. i za bolničarke Crvenog križa. Dr. Ruggero Grossich³⁶ obučavao je sestre volonterke, a dr. Antoniju Grossichu³⁷ je guverner Wickenburg na osnivačkom kongresu obnovljene podružnice u rujnu 1914. izrazio posebnu zahvalnost za uloženi napor, imenujući ga za prvog člana uprave. U rujnu 1915. od nadvojvode Salvatorea dobio je počasno ratno odličje Crvenog križa I. reda za svoj izum jodne tinkture³⁸. Na mjesto liječničkog zapovjednika bolnice Crvenog

³² LB, 8 Ottobre 1914., *Per un nuovo ospedale*; isto, 16 Ottobre 1914., *Un nuovo appello del "Comitato di rapido aiuto"*; isto, 11 Novembre 1914., *Un regalo all'ospedale dell'Accademia di marina*.

³³ LB, 3 Dicembre 1914., *Un nuovo ospedale per i feriti*; 29 Dicembre 1914., *Una visita all'ospidaleto per i feriti dello stabilimento Whitehead*.

³⁴ Državni arhiv u Rijeci, HR-DARI-7, KgzRiUhp, Prezidijalni spisi, br. 146/1916 (Popis liječnika u Rijeci). Na popisu iz veljače 1916. ukupno je dvadeset liječnika, samo jedan kirurg. Zanimljivo je da su u tom trenutku u bolnici radile i dvije mlade liječnice, dr. Halka Puljo (rođena 1891.), pomoćna liječnica na kirurškom odjelu, i dr. Camilla Roth (rođena 1885.), pomoćna liječnica na odjelu interne. Riječki liječnici tada skrbe o 45 000 stanovnika Rijeke, 2300 osoba u vojnim postrojbama, vojnicima u bolnici Crvenog križa i o stanovništvu okolice. Nakon što je zatvorena jedna vojna bolnica 1915., smanjen je i broj vojnih liječnika u gradu pa su riječki liječnici, kojih i inače nije bilo dovoljno, iako vrlo savjesni, bili dodatno opterećeni. Guverner u dopisu ministru unutarnjih poslova opisuje zdravstveno stanje u Rijeci i moli da grad dobije još jednog kirurga. Još jedan popis riječkih liječnika iz 1916. u: Državni arhiv u Rijeci, HR-DARI-22, GpR, E 232/1909, spis br. 11826/1916. Na tom su popisu još dva liječnika iz Vojne bolnice, dr. Vladimir Halavanja i dr. Antun Schwalba.

³⁵ A. Jellousheg (1869. – 1939.), policijski liječnik, liječnik prve pomoći, radi u Gradskoj ambulanti, od 1915. vršitelj dužnosti gradskog fizika kada je dr. Blasich mobiliziran. U *Imeniku svih građanskih i vojničkih liječnika...*, 1898., str. 5., pogrešno je naveden kao Antun.

³⁶ R. Grossich (1880. – 1969.), tada liječnik na kirurškom i opstretičkom odjelu Gradske bolnice, prvih godina rata jedini kirurg u Rijeci i okolici. Više u: A. Muzur, *Nezavršena povijest medicine u Rijeci*, Rijeka, 2013., str. 107.

³⁷ A. Grossich (1849. – 1926.), primarijus Gradske bolnice u Rijeci. Više u: F. Gruber, A. Škrobonja, *Antonio Grossich – stogodišnjica premazivanja operacijskog polja jednom tinkturom i sprječavanje infekcija*, *Acta medico-historica adriatica* 2005; 3(1), str. 83 – 90.; E. Susmel, *Antonio Grossich nella vita del suo tempo*, Milano – Roma, 1933.; A. Muzur, *Nezavršena povijest medicine u Rijeci*, Rijeka, 2013., str. 72–78.

³⁸ Riečki Novi list je primijetio da u tom trenutku dr. Grossich već dulje vrijeme ne boravi u Rijeci. (RNL, 23. rujna 1915., *Odlikovanja*).

Ranjenici u gradskoj bolnici na Rijeci (odjel za očne bolesti)

Slika 5. Ranjenici na Odjelu za očne bolesti Gradske bolnice u Rijeci.
Ilustrovani list, Zagreb, 13. ožujka 1915., br. 11, str. 243 (Izvor: SVKRI)

križa u iseljeničkom hotelu pozvan je dr. Lionello Lenaz³⁹. U bolnicu je mobiliziran i dr. Luigi Bacich⁴⁰, a liječnici koji su uz svoju službu volontirali u bolnici bili su dr. Romualdo Descovich⁴¹, dr. Davide Friedman⁴², spomenuti Jellousheg i dr. Arturo Schweitzer⁴³. Ravnatelj riječke bolnice dr. Ermanno Sichich⁴⁴ bio je uključen u liječnički nadzor bolnice u Sanatoriju Giuseppe, a dr. Ivan Kiseljak⁴⁵ vodio je malu pomoćnu bolnicu u Rafineriji. Ranjenike

³⁹ L. Lenaz (1872. – 1939), liječnik u Gradskoj bolnici, prosekator i bakteriolog, u to vrijeme jedini u Rijeci i okolici. Više u: J. Sepčić, A. Muzur, A. Škrobonja, *Lionello Lenaz (1872 – 1939) – autore di testi medici, scienziato e medico*, Acta medico-historica adriatica 2006; 4(2), str. 219–234.; A. Muzur, *Nezavršena povijest medicine u Rijeci*, Rijeka, 2013., str. 91–94.

⁴⁰ L. Bacich (1881. – ?), stomatolog.

⁴¹ R. Descovich (1866. – 1921.), u to vrijeme primarijus na dermatovenerološkom odjelu Gradske bolnice.

⁴² D. Friedman (1867. – 1941.), liječnik Mađarskih državnih željeznica.

⁴³ A. Schweitzer (1876. – 1941.), nakon odlaska dr. E. Tauffera vršitelj dužnosti liječnika u Pomorskoj oblasti za Ugarsko-hrvatsko primorje. Krajem rata predavač na Mađarskoj akademiji trgovačke mornarice. (A. Muzur, *Nezavršena povijest medicine u Rijeci*, Rijeka, 2013., str. 114.).

⁴⁴ E. Sichich (1874. – 1928.). Vidjeti bilješku 29!

⁴⁵ Vidjeti bilješku 30!

su na svojim odjelima u Gradskoj bolnici liječili i dr. Isidoro Garofolo⁴⁶ (slika 5.) i dr. Milutin Kosanović⁴⁷.

Službeni naziv bolnice u Hotelu *Emigranti* i njezinim manjim lokalitetima glasilo je Pomoćna bolnica i stacionar riječkog odbora Ugarskoga Crvenog križa (Fiumei magyar Vöröskereszt-egyleti kiségitő kórház és betegnyugvó állomás). U prvo vrijeme rata, što samo po sebi govori da se rad bolnice ustrojavao u hodu istodobno s prihvatom ranjenika, nije korišten cijeli prostor hotela. Građevinskom preuređenju i popravku zgrade pristupilo se 1915. jer je hotel nakon višegodišnjeg prihvata velikih skupina migranata bio prilično zapušten, oštećen, nedovoljno topao i nesiguran za bolesnike. Budući da zgradu nije bilo moguće isprazniti od ranjenika, obavljani su samo najnužniji popravci. U zgradi su obnovljene električne instalacije, uređeni zahodi, oličeni zidovi, podovi u zahodima obloženi drvenim rešetkama, prekriveni hodnici da se bolesnici ne prehlade, popravljani i obojeni prozori i vrata, stavljena izolacija, očišćene vodovodne cijevi, promijenjeni radijatori, popravljani i ugrađeni parni kotlovi (između ostalog za kupanje ranjenika ljeti), peći. U suterenu zgrade zbog velikog broja ranjenika uređena je parna kupelj. Popucao ravni krov zgrade cementiran je, instaliran je novi gromobran. U nekim poslovima sudjelovali su lakše ranjeni vojnici, što je smanjilo troškove. Uređenje je, prema zapisniku o obavljenom tehničkom pregledu u lipnju 1915., pridonijelo sigurnosti, toplini i štedljivoj potrošnji energije u zgradi⁴⁸.

Za vođenje upravnih i financijskih poslova bio je zadužen ministarski savjetnik i povjerenik za Crveni križ dr. Eliodoro Manasteriotti. Vojni zapovjednik bolnice bio je kapetan korvete Ivan Francovich. Duhovnu potporu ranjenim vojnicima u bolnici pružao je nadbiskup don Matteo Balas⁴⁹. Od druge polovice 1916. uz dr. Bacicha u bolnici radi kirurg dr. Bèla Bogнар koji 1917. preuzima i tečajeve za dobrovoljne bolničarke. Od početka rata do odlaska iz Rijeke 1917. na čelu bolničarki Crvenog križa bila je najuglednija osoba

⁴⁶ I. Garofolo (1863. – 1943.), oftalmolog, primarij oftalmološkog odjela Gradske bolnice (stručni rad, *Un nuovo caso di diferite all'occhio*, Pavia, 1900.). Nakon što je zarazni odjel bolnice, koji je bio smješten na lokalitetu Zeniković, 1913. preseljen na Pehlin, oftalmološki je odjel premješten na prostor na Zenikoviću, *Avvisatore ufficiale del Municipio di Fiume (AU)*, 7 Gennaio 1914, br. 1, br. 121 (predmet br. 42860). Vidjeti i: A. Muzur, *Nezavršena povijest medicine u Rijeci*, Rijeka, 2013., str. 80. i 81.

⁴⁷ M. Kosanović (1888. – ?), sekundarij u Gradskoj bolnici, liječnik na odjelu za zarazne bolesti na Pehlinu. Veza: bilješka 67!

⁴⁸ Državni arhiv u Rijeci, HR-DARI-7, Kgz:RiUhp, Prezidijalni spisi, br. 932/1915. U radovima je sudjelovala tehnička tvrtka za struju *Unitas* i domaći građevinski poduzetnik Celligoi.

⁴⁹ Don Matteo Balas (1886. – 1939.), vidjeti u: A. Antoniazio Bocchina, *Fiume : Il cimitero di Cosala*, Padova, 1995., str. 423.

riječkog odbora, grofica Sofia Puckler-Limpurg Wickenburg⁵⁰, koja osobno na kolodvoru ili u luci zajedno sa suprugom sudjeluje, često i cijele noći, u prihvatu i previjanju ranjenika. Svi su isticali njezinu iskrenu uključenost, osobnu posvećenost i humanizam.

Bolnica je imala problem fluktuacije osoblja. Zakupac i upravitelj hotela prije rata Ivan Matkovich nastavio je i u ratu, po izričitom zahtjevu ugarskog ministra unutarnjih poslova, kao dragovoljac u vojnoj službi opskrbljivati bolnicu namirnicama i ukupnom opremom (pribor za jelo, posteljina). Kada je stigla zapovijed da, kao i 13 drugih koji su služili dragovoljnu službu u bolnici, mora stupiti u svoju vojnu postrojbu, uprava bolnice u studenome 1915. moli da ga se razriješi vojne službe jer nema druge osobe koja bi mogla obavljati taj, za bolnicu, važan posao⁵¹. Budući da je stanje u bolnici bilo vrlo zahtjevno, uprava je tražila od ministarstva brzo rješenje. Velik je problem za upravu bio kada su i druge osobe angažirane u dobrovoljnoj vojnoj službi pozvane u vojne postrojbe. U kolovozu 1915. u bolnici Crvenog križa i njezinim pomoćnim stacionarima bilo je 78 domobrana i vojnika dragovoljaca⁵². Iz bolnice mole Ministarstvo obrane da svi koji nisu sposobni za vojnu službu, a po dotadašnjim izvješćima vojnih liječničkih povjerenstava bilo ih je prilično, ostanu u bolnici kao bolničari, pogotovo zato što se događalo da, iako pozvani u vojnu postrojbu, budu samo premješteni u druge vojne bolnice⁵³. Posebno mole za školovanog farmaceuta Hectora Brazzoduru, koji je vodio bolničku ljekarnu, i Pietra Pasqualija, glavnog bolničara na odjelu spolnih bolesti s velikim brojem pacijenata. Pasquali je pomagao dr. Descovichu koji je sam liječio 200 veneričnih bolesnika u Gradskoj i Vojnoj bolnici. Pasquali je bio toliko vješt da je Descovichu pomagao kao pomoćni liječnik, a ode li iz bolnice uprava se boji da Descovich fizički ne bi izdržao sam.

U bolnici su nedostajali liječnici i školovani, uvježbani bolničari. Nakon što je Italija objavila rat Austro-Ugarskoj, Rijeka je ušla u ratnu zonu, a bolnica Crvenog križa s 1310 kreveta postala je, prema klasifikaciji ratnih bolnica, gotovo poljska vojna bolnica u kojoj su kao najbližoj trebali biti zbrinuti ranjenici s jugozapadnog ratišta. Nedostatak osoblja bio je još izraženiji jer

⁵⁰ Rođena je u Stuttgartu 1868., umrla u Veneciji 1955. godine. Iako je njezin suprug riječki guverner, doktor prava i slikar grof Wickenburg (Arad, 1859. – Venecija, 1931.), kao predsjednik riječkog odbora Crvenog križa u sustavu skrbi za ranjenike bio najodgovornija osoba, pa tako i za rad bolnice, grofica je imala neosporan neformalni, moralni autoritet.

⁵¹ Državni arhiv u Rijeci, HR-DAR1-7, KgzRiUhp, Prezidijalni spisi, br. ad 1846/1915.

⁵² Isto, Prezidijalni spisi, br. 1443/1915 (Popis domobrana i vojnika dragovoljaca u riječkoj bolnici i stacionarima Crvenog križa).

⁵³ Isto, Prezidijalni spisi, br. 1846/1915.

je 1915. pomoćna vojna bolnica iz Vojno-pomorske akademije premještena u Ogulin. Vojno je zapovjedništvo, za nastavak rata, veliku pomoćnu bolnicu s 1800 kreveta planiralo upravo u bolnici Crvenog križa, što joj je mijenjalo status i stavljalo pred nju dodatne zadatke. Vojni zapovjednik bolnice Francovich opisuje stanje u bolnici krajem studenoga 1915.⁵⁴ kada od Ministarstva obrane traži da trideset stručnih dobrovoljnih bolničara, koji su od početka rata uključeni u rad s ranjenicima, ostanu. Bolnica je, pisao je, izvrsna ustanova, dobro opremljena, u njoj se ranjenici brzo oporavljaju. Iako bi prema službenom propisu o dobrovoljnoj skrbi za ranjenike⁵⁵ u njoj trebala biti dva liječnika-časnika i 130 dobrovoljnih bolničara, u njoj radi jedan glavni časnik-liječnik i 86 bolničara s kategorijom dragovoljaca koji rade samo s jednim pomoćnim liječnikom i koji se nakon godine dana dobrovoljnog staža izvrsno snalaze u bolnici. Po isteku godine dana, koliko je mogla trajati dobrovoljna vojna služba, u zamjenu za dio njih poslana su 43 bolničara-vojnika koji ni znanjem, ni vještinom, ni iskustvom, a ni disciplinom nisu zadovoljavali uvjete u bolnici koja je u tom trenutku skrblila o 700 ranjenika.

U prijedlogu za ratna odličja Crvenog križa, koje je guverner Wickenburg u kolovozu 1916. uputio ugarskom povjereniku za Crveni križ Csekoniczu, opisane su osobne zasluge predloženih, a i ukupni rezultati bolnice⁵⁶. Od početka rata do kraja srpnja 1916. izračunata su 350 242 bolnička dana. Posebno je teško bilo za vrijeme crnogorske i albanske ofenzive kada je dopremljeno jako puno teških ranjenika. Uslijedio je priljev ranjenika s talijanske bojišnice⁵⁷ tako da je u bolnici s 1012 kreveta znalo biti smješteno 1200 ranjenika. Bolnica je čak i za potrebe građanstva već više od godinu dana do tog trenutka ustupila 250 kreveta, ali se zbog broja ranjenika taj broj morao smanjiti na 100 do 150. Guverner ističe da je iz bolnice s gotovo 1300 kreveta do tada odličje dobilo samo 58 osoba, što nije dovoljno za priznanje i motivaciju presudno važnog rada volontera u bolnici s puno ranjenika, koja ima nedovoljno stručnog osoblja, a broj bolesnih i ranjenih se iz dana u dan povećava s obzirom na blizinu ratišta. Rijeka je više puta u napadima bila pogođena, bombardirana je i bolnica. U tim napadima krhotinama su ranjavani i vojnici na liječenju. Stalne uzbune jako su otežavale rad u bolnici.

Svi obavljani nadzori uvijek su isticali dobro stanje ne samo u bolnici Crvenog križa već i u drugim bolnicama u Rijeci i Sušaku. Posjeti najviših

⁵⁴ Isto, Prezidijalni spisi, br. 1682/1915.

⁵⁵ Sam propis nije nažalost pronađen.

⁵⁶ Državni arhiv u Rijeci, HR-DARI-7, KgZriUhp, Prezidijalni spisi, br. 1072/1916.

⁵⁷ Najveći broj po jednom prijehu ranjenika zabilježen u novinama bio je 900 ranjenika pristiglih iz Ljubljane krajem listopada 1915. godine (LB, 28 Ottobre 1915., *Arrivo di feriti*).

dužnosnika po svim linijama uključenosti u bolničku skrb za ranjenike pažljivo su popraćeni u dnevnom tisku, kao i njihovi dojmovi. Guverner Wickenburg je kao predsjednik riječkog odbora Ugarskog Crvenog križa od kralja dobio najviše priznanje za posebne zasluge na području vojnog zdravstva⁵⁸, njegova supruga kao bolničarka volonterka visoko odličje Crvenog križa I. reda, kao i A. Grossich, povjerenik za Crveni križ Manasteriotti, vojni zapovjednik Francovich i dušobrižnik Balas. Mnoge dame i gospoda uključeni u rad bolnice dobili su priznanja⁵⁹, neki i više puta. Odlikovani su bili svi riječki liječnici uključeni u bolničku skrb za ranjenike, u bolnici i stacionarima Crvenog križa⁶⁰ (Friedman, Jellousheg, Lenaz, Schweitzer, posthumno Kiseljak, L. Bacich, Bognar), Gradskoj⁶¹ (Catti, Sichich, R. Grossich, Kosanović, Descovich i Garofolo) i Vojnoj⁶² bolnici (Schwalba, Angelo Martich), časne sestre⁶³, bolničarke volonterke Crvenog križa te mnogi koji su nekako drukčije pomagali sustav⁶⁴. Tako je npr. bolničarka volonterka Egle Voncina, supruga kapetana ratnog broda, odlikovana kao voditeljica bolničke ljekarne i sestra koja priprema kiruršku salu i instrumente, Santuzza Zorz kao sestra instrumentalka, Antonia Ritter, supruga službenika *Adrije*, jer je marljivo radila u praonici. Gemma Paoletig vrijedno je volontirala u odjelima najtežih ranjenika, a posebno se cijenilo njezino poznavanje više jezika zbog komunikacije s ranjenicima. Dr. Bachich je dan i noć dežurao u bolnici, stalno na usluzi ranjenicima, a dr. Bognar je kao jedini kirurg ocijenjen vrlo marljivim, puno je operirao, preuzimao ranjenike izravno s bojišnice. Pohvale, poštovanje i ganutost ranjenih vojnika pažnjom kojom su bili okruženi, također su dobili svoje mjesto u tadašnjim novinama⁶⁵ (slika 6.).

Riječka bolnica Crvenog križa bila je naročito istaknuta zbog brzog suzbijanja i lokaliziranja epidemije pjegavog tifusa u veljači i ožujku 1915., u čemu je posebnu ulogu imao dr. Jellousheg koji je u to vrijeme zamjenjivao gradskog fizika. Među ranjenim vojnicima pristiglim u Rijeku iz Vinkovaca 31. siječnja 1915., pojavilo se sedam slučajeva pjegavog tifusa i tri slučaja kolere. Rijeka je bila pripravna za stanje epidemije. Kad se pojavila kolera na području Ugarske u rujnu 1914., guverner je zajedno s gradonačelnikom Corosszem donio

⁵⁸ LB, 22 Novembre 1915., *Un onorificenza sovrana al governatore di Fiume*.

⁵⁹ LB, 21 Dicembre 1915., *Decorazioni della Croce rossa*, Isto, 22 Dicembre 1915., *Onorificenze*.

⁶⁰ LB, 21 Dicembre 1915., *Decorazioni della Croce rossa*; Isto, 18 Aprile 1917., *Decorati*.

⁶¹ RNL, 22. rujna 1915., *Odlikovani liječnici*.

⁶² LB, 24 Luglio 1916., *Onorificenze*.

⁶³ LB, 23 Settembre 1915., *Medici e suore decorati*; RNL, 23. rujna 1915., *Odlikovanja*.

⁶⁴ Vidjeti bilješku 56! Isto, Prezidijalni spisi, br. 1490/1916, 1520/1916.

⁶⁵ LB, 15 Maggio 1915., *Festa alla presidentessa della Croce rossa*; IL, 4. prosinca 1915., br. 49, str. 1157., *Predsjedništvo i dobrovoljne bolničarke Crvenog križa na Rijeci*.

PREDSJEDNIŠTVO I DOBROVOLJNE BOLNIČARKE CRVENOGA KRIŽA NA RIJECI

Gornji red (stojeći), od lijeva na desno: Gđjica. Pflanzler, gđjica. Zorz, gđja. Kaukovsky, gđjica Zorz, gđjica Muhar, Dr. Jellousheg, gđja. Zambelli, dr. Bačić, gđjica. Sliivar, gđjica. Sikić, gđja. Antak, gđja. Steiner.

Donji red (sjedeci) od lijeva na desno: Gđjica Adamec, gđja Graf, Dr. Manasteriotti, gđja. Löbl, grof Wickenburg, grofica Wickenburg, gđja Schmidt, gđjica Bossi, gđja Stipanović.

Ranjeni Hrvati: Martin Švigir, Ilija Andrić, Franjo Vučetić šalju nam pismo, u kome hvale gore spomenute koji od početka rata sa najvećom požrtvovnošću njeguju naše junake ranjenike.

Hvala ide u prvom redu ekselenciji grofu i grofici Wickenburg, koji ne poznaju truda ni troška, da ranjenicima ublaže rane a onda našim sestricama, koje sa takvom predanošću svoju dužnost vrše, da im se zbija diviti moramo!

Slika 6. Predsjedništvo i dobrovoljne bolničarke riječkog Odbora Crvenog križa (donji red, treći slijeva, dr. Manasteriotti te peti i šesta slijeva, grof i grofica Wickenburg; gornji red, slijeva nadesno, dr. Jellousheg i dr. Bacich).

Ilustrovani list, Zagreb, 4. prosinca 1915., br. 49, str. 1157. (Izvor: SVKRI)

preventivne mjere u slučaju širenja bolesti i na Primorje⁶⁶. Zajedno su pregledali Döckerove barake na Pehlinu (Sv. Ivan) podignute godinu dana prije⁶⁷ upravo zbog mogućeg širenja kolere, a za prevenciju s morske strane dalo se iznova preurediti Lazaret u Martinšćici. Prvi slučajevi oboljelih odmah su prevezeni u barake na Pehlin, a u bivšoj vili Ghiczy bila je uređena *izolana* za osobe koje su bile u doticaju sa zaraženima⁶⁸. Tijekom trajanja epidemije, tek dospjeli zaraženi ranjenici s kolodvora su već prebacivani na Pehlin, a sumnjivi slučajevi bili bi odmah izolirani⁶⁹. Gradsko povjerenstvo za suzbijanje zaraznih bolesti odmah je po izbijanju epidemije primijetilo da se, suprotno propisima, u Rijeku zajedno s drugima dopremaju i zaraženi ranjenici iako su trebali već prije biti odvojeni. Budući da Rijeka nije imala zaraznu bolnicu, već samo jedan odjel s barakama, odlučeno je da gradonačelnik i gradski fizik

⁶⁶ LB, 24. Settembre 1914., *Una conferenza al'Governio politico per i provvedimenti contro il colera; il colera nei Balcani*; RNL, 25. rujna 1914., *Preventivne mjere proti koleri*. O mjerama koje je donijelo zajedničko Ministarstvo rata u vezi sa skrbi za oboljele od zaraznih bolesti i sumnjive slučajeve, vidjeti i: LB, 13 Ottobre 1914., *Il trasporto e la cura dei feriti malati*.

⁶⁷ HR-DARL-57, Tehnički uredi grada Rijeke (TugR), Nacrti središnji po predmetnom upisniku: Bolnice i ubožnice, 6/13 (Zarazna bolnica u Pehlinu); Državni arhiv u Rijeci, HR-DARL-22, GpR, E 20/1897; AU, 13 Novembre 1913., br. 31, Odluke sa sjednice Gradske delegacije od 25. srpnja 1913., br. 24361, 23693. Riječ je zapravo o zaraznom odjelu Gradske bolnice koji je s lokaliteta Zeniković premješten na Pehlin.

⁶⁸ RNL, 3. veljače 1915., *Dva slučaja kolere*

⁶⁹ Riečki Novi list je, za razliku od La Bilancije, iscrpno i detaljno pratio tijek epidemije.

odu u Budimpeštu intervenirati da se sve ranjene vojnike koje se doprema u Rijeku prije toga dezinficira i stavi na petodnevno promatranje⁷⁰. Iako je odmah po izbijanju epidemije bilo javljeno da je bolnica Crvenog križa privremeno zatvorena za nove ulaske, a ranjenici prebačeni na skrb Crvenom križu i Klubu *Olimpia* u bolnicu u Vojno-pomorskoj akademiji⁷¹, naknadno je javljeno da bolnica nije zatvorena za prihvatanje novih ranjenika već za osobe izvan bolnice⁷². Bolničko osoblje bilo je internirano. Zbog stalnog pristizanja novih ranjenika, dnevno su se dezinficirali svi prostori u bolnici, a svaki sumnjivi slučaj odmah se izolirao pa je prisutnost vanjskih osoba potencijalno otežavala provođenje tih mjera. Uprava bolnice pozvala je građanstvo da doniraju ručnike za kojima je bila velika potreba. Posljednji slučaj pjegavog tifusa u bolnici zabilježen je 12. veljače 1915., a za brzo zaustavljanje bolesti bila je nazaslužnija, kako su javljale novine, odlučnost dr. Jelloushega koji je strogim sumpornim raskuživanjem svih prostorija goleme zgrade uništavao insekte, prijenosnike bolesti, i time oslobodio grad neugodne epidemije⁷³. Bolnica je ponovno otvorena početkom ožujka⁷⁴. Kada je 27. ožujka stigao 251 ranjenik iz Vinkovaca, svi su bili dezinficirani i skupno izolirani petnaest dana u posebnim prostorijama bolnice⁷⁵. Tijekom epidemije nije se pojavio nijedan slučaj u građanstvu, izolacija bolesnih na Pehlinu pokazala se dobrim rješenjem⁷⁶. U lipnju 1915. posljednja osoba liječena od pjegavog tifusa otpuštena je iz zaraznog odjela bolnice⁷⁷. Za uspješno suočavanje s epidemijom riječko je zdravstveno osoblje posebnim aktom pohvalio središnji odbor Ugarskoga Crvenog križa⁷⁸.

Uza sve teške situacije koje rat poznaje, ranjenici i osoblje su, kao u svim sličnim bolnicama, doživljavali i opuštajuće i utješne trenutke. Novinar *La Bilancije* prve je ratne jeseni opisao ugodan i topao ambijent bolnice u kojoj

⁷⁰ RNL, 6. veljače 1915., *Proti unosu pošastnih bolesti*. O još jednom sastanku u Gradskom magistratu s liječnicima Grossichem, Descovichem, Sichichem i Jelloushegom, isto, 20. veljače 1915., *Pjegavi tifus*.

⁷¹ LB, 1 Febbraio 1915., *Arrivo di feriti*.

⁷² LB, 3 Febbraio 1915., *L'ospedale della Croce rossa*.; RNL, 12. veljače 1915., *Pjegavi tifus*.

⁷³ RNL, 3. ožujka 1915., *Još o pjegavom tifusu*.; LB, 6 Aprile 1915., *Le condizioni sanitarie della città*.

⁷⁴ RNL, 2. ožujka 1915., *Pjegavi tifus*.

⁷⁵ LB, 29 Marzo 1915., *Il vescovo da campo visita gli ospedali della Croce rossa*.

⁷⁶ RNL, 6. ožujka 1915., *Nemogućnost veće epidemije u Rijeci* (u potpisu dr. M.K.).

⁷⁷ RNL, 15. lipnja 1915., *Zdravstveno stanje na Rieci*.

⁷⁸ LB, 18 Maggio 1915., *Un atto che fa onore alle istituzioni sanitarie cittadine*. Guverner je za odličje Crvenog križa, između ostalih, predložio Rudolfa Mitrovicha, ekonomu na zaraznom odjelu, koji je pomagao njegovati zaražene vojnike i živio s njima u izolaciji (vidjeti bilješku 56!).

su ranjenici okruženi punom pažnjom osoblja⁷⁹. Oporavljali su se uz knjige, novine, karte, društvene igre, imali su dovoljno duhana, cigareta, čak i pivo. U bolnici su održavane svečanosti, inauguracije bolničarki Crvenog križa⁸⁰, obilježavan kraljičin i grofičin imendan, proslavljana priznanja koje je osoblje dobivalo. Osoblje bolnice i članovi Crvenog križa posebno su se trudili da vojnicima, daleko od njihovih domova, prirede topao ugođaj i zabavu za vrijeme Božića i Nove godine, pripremani su darovi, bolji objed, priredbe. Ranjenici su uzvraćali svojim programom. Održavane su filmske projekcije, koncerti, zabavne večeri. Monsignor Balas dao je urediti kapelicu, svake nedjelje se održavala misa. Prikupljao je knjige za ranjenike. U bolnici se govorilo različitim jezicima⁸¹. Građanstvo se uključivalo svojim donacijama, sudjelovanjem u čestim dobrotvornim akcijama. Lokalni tisak je pozivao, promicao humanitarni rad i pridonosio ozračju dubokog poštovanja za stradale vojnike.

Novi riječki guverner Jekelfalussy posjetio je bolnicu krajem kolovoza 1917. godine⁸². Dočekali su ga novi predsjednik i predsjednica podružnice riječkoga Crvenog križa, bračni par Corossacz te liječnici Lenaz, Bacich i Bogнар. Nakon odlaska Wickenburgovih iz Rijeke uz svečani ispraćaj⁸³, u tisku je vrlo malo vijesti zabilježeno o događajima u bolnici Crvenog križa, zadnje godine rata niti jedna.

U listopadu 1918. austrijske postrojbe u povlačenju sa sobom odnose i opremu bolnice, a bilo je i glasova da su bolnički inventar možda uništili francuski vojnici koji su za svoga kratkog poslijeratnog boravka u Rijeci bili smješteni u velikoj zgradi nekadašnjeg Hotela za iseljenike⁸⁴.

⁷⁹ LB, 19 Novembre 1914., *Cento militi feriti lasciano l'ospedale della "Croce Rossa"*.

⁸⁰ Opis inauguracije grofice Wickenburg, LB, 5 Novembre 1914., *Una festicciniola al Palazzo d'emigrazione*.

⁸¹ Kao zanimljivost zabilježeno je da su se uz pripadnike različitih naroda iz Hrvatske i Ugarske našla i dva bugarska vojnika koje je posjetio bugarski konzul Zawrzal i zahvalio grofici na skrbi za njih, LB, 21 Febbraio 1916., *All'ospedale della Croce Rossa*.

⁸² LB, 24 Agosto 1917., *La giornata del governatore*.

⁸³ LB, 26 Giugno 1917., *La partenza della famiglia governiale*.

⁸⁴ Državni arhiv u Rijeci, HR-DARI-8, Riječka prefektura (Rp), kut. 125, *Soc. di beneficenza ed incoraggiamento* (Pitanje imovine bivšeg odbora Crvenog križa u Rijeci, 15. svibnja – 17. prosinca 1925.); Isto, HR-DARI-22, GpR, E 486/1924.

IZVORI

ARHIVSKI FONDOVI

1. HR-DARI-559, Društvo Crvenog križa. Odbor Rijeka
2. HR-DARI-22, Gradsko poglavarstvo Rijeka
3. HR-DARI-7, Kraljevski gubernij za Rijeku i Ugarsko-hrvatsko primorje
4. HR-DARI-8, Riječka prefektura
5. HR-DARI-57, Tehnički uredi grada Rijeke

LITERATURA

1. Antoniazio Bocchina, A., *Fiume: Il cimitero di Cosala*, Padova, 1995.
2. Avvisatore ufficiale del Municipio di Fiume, 1913., 1914.
3. Gruber, F.; Škrobonja, A., *Antonio Grossich – on the centenary of his introduction of iodine tincture painting in the preoperative infection control*, Acta medico-historica adriatica 2005; 3(1), str. 83-90
4. Hrvatska revija 3, 2014. (Tema broja: Prvi svjetski rat)
5. Ilustrovani list, Zagreb, 1914., 1915. (Izvor: Sveučilišna knjižnica Rijeka)
6. *Imenik svih građanskih i vojničkih liječnika u Hrvatskoj i Slavoniji i u gradu Rieci (koncem listopada 1898.)*, Prilog k br. 11 "Lječničkoga Viestnika" 1898.
7. La Bilancia, Fiume, 1914. – 1918.
8. Manojlović, Z., *Sumarni inventar arhivskog fonda Društvo Crvenog križa. Odbor Rijeka*, Državni arhiv u Rijeci, Rijeka, 2006.
9. Muzur, A., *Nezavršena povijest medicine u Rijeci*, Biblioteka AMHA, Knj. 9, Rijeka, 2013.
10. Muzur, A.; Škrobonja, A., *Gradska bolnica (Bolnica Sv. Duha) Rijeka – okolnosti preuređenja između dvaju svjetskih ratova*, Acta medico-historica adriatica 2005; 3(1), str. 11-22.
11. Ostojić, B., *Rijeka humanosti: 125 godina Crvenog križa u gradu Rijeci 1881. – 2006.*, Gradsko društvo Crvenog križa Rijeka, Rijeka, 2007.
12. Riečki Novi list, Rijeka, 1914., 1915.
13. Rotim Malvić, J., *Hoteli*, u: *Arhitektura secesije u Rijeci : arhitektura i urbanizam početka 20. stoljeća*, Moderna galerija Rijeka, Rijeka, 1997 – 1998, str. 258–257.
14. Rotim Malvić, J., *Hotel za emigrante*, u: *Veliki val: iseljavanje iz srednje Europe u Ameriku 1880. –1914.*, Muzej grada Rijeke, 2012., str. 155–164.
15. Sepčić, J.; Muzur, A.; Škrobonja, A., *Lionello Lenaz (1872 – 1939) – autore di testi medici, scienziato e medico*, Acta medico-historica adriatica 2006; 4(2), str. 219–234.

POPIS KRATICA

- AU – Avvisatore ufficiale del Municipio di Fiume
DckOR – Društvo Crvenog križa. Odbor Rijeka
GpR – Gradsko poglavarstvo Rijeka
IL – Ilustrovani list
KgZrIUhp – Kraljevski gubernij za Rijeku i Ugarsko-hrvatsko primorje
LB – La Bilancia
RNL – Riečki Novi list
Rp – Riječka prefektura
SVKRI – Sveučilišna knjižnica Rijeka
TugR – Tehnički uredi grada Rijeke

Zahvala

U razumijevanju izvora na mađarskom jeziku svojim je prijevodom ljubazno pomogla viša arhivska tehničarka u mirovini gospođa Erzsébet Dolinar, kojoj autorica ovom prigodom zahvaljuje.

SAŽETAK

Članak opisuje kako je u Rijeci bio organiziran sustav medicinske skrbi za ranjene vojnike u Prvome svjetskom ratu. U Austro-Ugarskoj Monarhiji bolnička je skrb za ranjene i bolesne vojnike, uz vojni sanitet, bila isključiva nadležnost Crvenog križa. Gradski odbor Ugarskoga Crvenog križa u Rijeci, osnovan 1881., obnovio je svoju prije zamrznutu aktivnost u kolovozu 1914., sa zadaćom pokretanja ratne bolnice za stradale vojnike. U tu je svrhu prenamijenjen bivši Hotel za iseljenike, veliko moderno zdanje otvoreno 1908., koje je postalo središtem bolničke skrbi za ranjenike u gradu. Pod nadzorom Crvenog križa u Rijeci je organizirano još nekoliko manjih pomoćnih stacionara, a u sustav zbrinjavanja ranjenika uključene su i druge zdravstvene ustanove, kao i većina riječkih liječnika. Na čelu bolničarki volonterki Crvenog križa bila je predsjednica Crvenog križa u Rijeci grofica Sofia Wickenburg, supruga guvernera i istodobno predsjednika gradske podružnice u Rijeci. Riječko zdravstveno osoblje bilo je posebno istaknuto zbog uspješnog i brzog suzbijanja epidemije pjegavog tifusa u veljači i ožujku 1915. godine. Rad se temelji na istraživanju arhivskih fondova Državnog arhiva u Rijeci i dijela riječkog i zagrebačkog tiska.

Ključne riječi: Rijeka/Fiume; Prvi svjetski rat; Crveni križ; povijest zdravstvenih ustanova; liječnici; Hotel za emigrante.